

ARTYKUŁY RECENZyjNE I POLEMIKI / ARTICLES, REVIEWS AND POLEMICS / ARTIKEL,
REZENSIONEN UND POLEMIKEN

Radosław Krajniak

Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Polska

radekkrajniak@gmail.com • <https://orcid.org/0000-0002-7016-8859>

Uwagi i uzupełnienia do książki Rafała Kubickiego o testamentach elbląskich*

Comments and additions to the book by Rafał Kubicki about the last will
of Elbląg

Anmerkungen und Ergänzungen zum Buch von Rafał Kubicki
über Elbing (Elbląg)-Testamente

Słowa kluczowe: testamenty, średniowiecze, duchowieństwo, mieszczaństwo, Elbląg

Keywords: last will, Middle Ages, clergy, townspeople, Elbląg

Schlüsselwörter: Testamente, Mittelalter, Klerus, Bürgertum, Elbing

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje uwagi i uzupełnienia do książki Rafała Kubickiego o testamentach elbląskich w średniowieczu. Choć całościowo monografię należy zaliczyć do udanych, niezbędne okazały się chociażby uzupełnienia i sprostowania do danych biograficznych na temat pojawiających się w pracy duchownych. Nie wszystkie podawane informacje były bowiem ścisłe, poprawne i zgodne z aktualnym stanem wiedzy. W artykule zwrócono także uwagę na kilka pominiętych źródeł z zasobu Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, zwłaszcza na dokumentację poświęconą szeroko opisywanej w monografii sprawie testamentu mieszczańki Urszuli Emyke. Drobne korekty zgłoszono także do dołączonego do recenzowanej pracy indeksu osób.

* Rafał Kubicki, *Testamenty elbląskie. Studium z dziejów miasta i jego mieszkańców w późnym średniowieczu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020, ss. 304. Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego „Słownik historyczno-geograficzny Prus w średniowieczu i u progu epoki nowożytnej, t. 1: Prusy Dolne, t. 2: Warmia”, finansowanego ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr 11 H160151 84).

ABSTRACT

The article presents comments and additions to the book written by Rafał Kubicki on the last wills written in Elbląg in the Middle Ages. Although the monograph as a whole should be considered successful, additions and corrections of the biographical data on the clergymen appearing therein turned out to be necessary. Not all information was accurate, correct and up to date. The article also draws attention to several omitted sources found in the Archives of the Archdiocese of Warmia in Olsztyn, especially the documentation devoted to the last will of Urszula Emyke, widely described in the monograph. Minor corrections are also essential in the index of persons attached to the reviewed work.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Artikel werden Kommentare und Ergänzungen zum Buch von Rafał Kubicki über die Elbinger Testamente im Mittelalter vorgestellt. Obwohl die Monografie insgesamt als gelungen zu betrachten ist, waren einige Ergänzungen und Korrekturen der biografischen Daten zu den in dem Werk vorkommenden Geistlichen notwendig. Dies liegt daran, dass nicht alle Angaben genau, korrekt und dem aktuellen Wissensstand entsprechend sind. Der Artikel weist auch auf einige ausgelassene Quellen aus den Beständen des Archivs der Ermländischen Erzdiözese in Allenstein hin, insbesondere auf die Dokumentation zum Fall des Testaments der Bürgerin Urszula Emyke, die in der Monographie ausführlich beschrieben wird. Kleinere Korrekturen wurden auch am Personenregister vorgenommen, das dem rezensierten Werk beigelegt ist.

Będąca przedmiotem poniższych rozważań monografia jest kolejną wydaną w ostatnim czasie publikacją książkową gdańskiego badacza Rafała Kubickiego¹. Tym razem w polu zainteresowań historyka znalazły się testamenty elbląskie, którą to tematyką, co wynika z jego dotychczas opublikowanych prac, bliżej zajmuje się przynajmniej od 2004 roku².

Książkę rozpoczyna wstęp (s. 9–15), w którym autor omawia główne założenia pracy, po czym referuje stan badań i podstawę źródłową. Tę stanowi blisko 150 średniowiecznych testamentów elbląskich z których 130, czyli zdecydowana większość, pochodzi z lat 1440–1510 (s. 14). W ramach wstępu Kubicki pisze jeszcze o metodzie badań oraz przedstawia konstrukcję pracy.

¹ Zob. R. Kubicki, *Zakony mendikańskie w Prusach Krzyżackich i Królewskich od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2018; idem, *Prussia monastica. Studia z dziejów zakonów w Prusach Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich (od XIII do połowy XIX w.)*, Gdańsk 2021; idem, *Franciszkanie w Gdańsku w XV–XVI wieku*, Gdańsk 2022.

² Warto przywołać tu zwłaszcza artykuł badacza z tego roku, a także kolejny z 2006 r. bliżej charakteryzujący elbląskie testamenty, zob. R. Kubicki, *Dominikanie w Elblągu – materialne podstawy egzystencji konwentu i jego związki z miastem*, „Rocznik Elbląski” (dalej: RE) 2004, 19, s. 5–30; idem, *Testamenty elbląskie z XIV – początków XVI w. – charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym*, RE 2006, 20, s. 199–208. Kolejne poświęcone tej tematyce publikacje Kubickiego, czytelnik znajdzie w załączonej do książki bibliografii (s. 283–284). Warto wspomnieć też o artykułach powstałych równoległe lub już po opublikowaniu recenzowanej monografii, zob. R. Kubicki, *Dokumenty ostatniej woli burmistrzów Starego Miasta Elbląga Piotra Storma (1450 r.) i Wawrzyńca Pilgeryma (1461 r.)*, RE 2020, 30, s. 7–23; idem, *Last wills of townspeople in late-medieval Elbląg as compared to other Baltic towns (Gdańsk, Lübeck, Stralsund and Tallinn)*, „Quaestiones Medii Aevi Novae” 2020, 25, s. 237–262; idem, *Testament na prawie lubeckim – praktyka na przykładzie Elbląga w XV–początku XVI w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, 68, 2, s. 159–169; idem, *The late medieval wills of Gdańsk's and Elbląg's ruling elites*, „Progress” 2020, 8, s. 10–22.

Rozdział 1 zatytułowany „Testamenty elbląskie – uwagi wstępne” (s. 16–63) został podzielony na kilka podrozdziałów. W nich autor wprowadza czytelnika w temat swoich badań, rozpoczynając od podania szerszych informacji na temat funkcjonowania i stosowania testamentów w Prusach do początku XVI w. Osobno skupia się też na testamentach duchownych oraz mieszczan. Omawiając dalej nieco bardziej szczegółowo testamenty elbląskie, przygląda się zapisom prawa lubeckiego dotyczącym spisywania aktów ostatniej woli, uwypuklając m.in. funkcjonujące w tym prawie zasady dziedziczenia. W kręgu zainteresowań autora znalazł się także formularz testamentu. Autor charakteryzuje następnie zachowane dokumenty, przedstawia dane na temat sporządzających je pisarzy, jak również wykonawców i świadków spisywania tych aktów. Poza tym pisze jeszcze o niezwykle ciekawej i złożonej sprawie wykonania testamentu Urszuli Emyke, słusznie uznając, że jest to przykład dobrze „ilustrujący problemy z wprowadzaniem w życie postanowień testamentu” (s. 60).

Rozdział 2 pt. „Mieszkańcy Elbląga w świetle testamentów” (s. 64–114) rozpoczyna podrozdział o testamentach elblążan z drugiej połowy XV w. Następnie autor przygląda się problematyce reprezentatywności tych aktów, a także pochodzeniu społecznemu, etnicznemu i terytorialnemu testatorów. W dalszej kolejności przybliża zagadnienie testamentów elity rządzącej oraz stosunków rodzinnych i powiązań społecznych testatorów. Wyszczególnia podrozdziały dotyczące zapisów dla dzieci oraz rodzeństwa i jego dzieci, a także wnuków, innych dziedziców, dalszej rodziny, domowników, czeladzi i służby. Kubicki przedstawia również obecność kobiet w testamentach, poruszając w tym kontekście choćby temat wypłat posagu i różnych zapisów dla żon. Krótko charakteryzuje też kilka z zachowanych dokumentów ostatniej woli elbląskich mieszczanek. Rozdział ten zawiera poza tym rozważania autora na temat kultury materialnej mieszczan. Tu Kubicki omawia zapisy dotyczące np. biżuterii, ozdób, ubrań, ale także zbroi, broni oraz książek, choć te ostatnie w rzeczywistości pojawiały się w analizowanych testamentach bardzo sporadycznie. Następnie skupia się na wyposażeniu mieszczkańskich domów i warsztatów pracy. Kolejne podrozdziały autor poświęcił rozporządzaniu kapitałem i zapisom nieruchomości, ziemi, a także inwentarza żywego, czy też produktów typu zboże, piwo i drewno. Wskazał również na występowanie w testamentach zapisów na miejskie fortyfikacje, drogi i groble, co jak słusznie zauważa było oznaką „świadomej więzi ze wspólnotą miejską” (s. 111).

Rozdział 3 zatytułowany „Życie religijne mieszczństwa elbląskiego w świetle testamentów” (s. 115–163) rozpoczyna podrozdział poświęcony topografii sakralnej miasta w średniowieczu. W dalszej części pojawiają się informacje o legatach na rzecz instytucji kościelnych, a także m.in. uwagi o dyspozycjach dotyczących pogrzebów i odprowadzanych mszy i modlitw. Zapisy testamentowe pozwoliły autorowi omówić poza tym m.in. przemiany w religijności elblążan oraz przybliżyć zagadnienie

fundowanych i odbywanych przez mieszczan pielgrzymek. Omówione zostały również odnalezione w testamentach kupców i elity władzy legaty na cele pobożne, a dalej także zapisy na rzecz biednych, bractw religijnych czy też duchownych. Analizowane zapisy testamentowe Kubicki starał się przedstawić na tle podobnych aktów z Gdańska i Torunia, a także innych miast hanzeatyckich. Tę część pracy kończy kilkustronicowe podsumowanie (s. 164–168).

Istotnymi i zarazem obszernymi elementami recenzowanej monografii są aneksy (s. 169–260). Pierwszy z nich zawiera tabelaryczny wykaz ułożonych chronologicznie testamentów z dawnego archiwum miejskiego w Elblągu, sporządzonych do roku 1515. Tabela zawiera 149 pozycji. Przy każdym wymienionym testamencie poza datą, podane zostało imię i nazwisko testatora, dawne i aktualne sygnatury, a także uwagi i informacje o regeście i dane o testatorze, ograniczone najczęściej do wymienienia wykonywanego przez niego zawodu. Drugi z aneksów to również obszerna, bardzo użyteczna tabela zatytułowana „Kuratorzy i świadkowie spisania testamentów”. Trzeci aneks, zatytułowany „Forma zewnętrzna i zapiski dorsalne testamentów”, to ponownie obszerna tabela zawierająca informacje o formie zewnętrznej dokumentu (np. odpis, pergamin, wpis do księgi), dane na temat pieczęci, a także prezentująca średniowieczne zapiski dorsalne. W ramach czwartego aneksu zostały sporządzone natomiast dwie tabele. W pierwszej z nich Kubicki zestawia wyłuskane z testamentów wzmianki o przestrzeni miejskiej Elbląga, o innych miejscowościach, a także wzmianki o identyfikacji ręki spisującego testament pisarza. Druga natomiast została poświęcona zapisom dla klasztorów, zarówno tych elbląskich jak i położonych w innych miejscowościach. Aneks 5 przynosi z kolei informacje o zapisach klejnotów, ozdób, ubrań, broni, przedmiotów codziennego użytku, a także tych związanych z warsztatami pracy. Również one zostały zaprezentowane w formie tabeli. Ostatnim, ale prawdopodobnie najcenniejszym aneksem są natomiast edycje wybranych testamentów. Kubicki najpierw postanowił opublikować testament Urszuli Emyke oraz dokumenty których istotą był spór o realizację niektórych jego postanowień (łącznie osiem dokumentów), następnie wydał cztery testamenty mieszczanek elbląskich i cztery kolejne wybrane testamenty mieszkańców Elbląga z okresu od 1436 do 1500 r. Na s. 261–268 zamieszczone zostały z kolei ilustracje. Zacerpnięto je zarówno z różnych publikacji jak i z zasobu archiwum gdańskiego. Przedstawiają one m.in. widoki miasta z różnych okresów, elbląskie kościoły i przykładowe zdjęcia omawianych w książce testamentów. W dalszej kolejności, na s. 269–273, zostało zamieszczone streszczenie w języku angielskim, na s. 274–276 spis ilustracji, map, tabel i wykresów, a na s. 277 wykaz skrótów. Monografia kończy się bibliografią (s. 278–289) podzieloną na wykaz wykorzystanych źródeł archiwalnych, drukowanych i opracowań, oraz dwoma indeksami: nazw geograficznych (s. 291–293) i osobowym (s. 294–304).

Gdyby podjąć się od razu ogólnej oceny książki, to należy ją niewątpliwie zaliczyć do prac udanych i zarazem bardzo ciekawych. Na kilka kwestii chciałbym jednak zwrócić nieco większą uwagę, zastrzegając jednocześnie, że poniższe uzupełnienia, w większości raczej drugorzędne, nie powinny wpłynąć na całościowo pozytywną ocenę monografii autorstwa R. Kubickiego.

W pierwszej kolejności chciałbym odnieść się do podawanych przez autora informacji na temat niektórych pojawiających się w pracy duchownych. Nie wszystkie są bowiem ściśle, poprawne i zgodne z aktualnym stanem wiedzy. Rozpocznijmy od s. 22, gdzie w przypisie 26, zgodnie z zapowiedzią autora miały znaleźć się dane o testamentach sporządzanych w XIV i XV w. przez plebanów. Nie wszyscy jednak z wymienionych tam duchownych rzeczywiście byli plebanami. Nie ulega bowiem wątpliwości, że Mikołaj Schonze nie był plebanem w Gdańsku³, Jan Bekeman w Braniewie⁴, a Jan Strosberg w Chełmnie⁵. Plebanami w Nowym Mieście Torunia nie byli też Jan Neuwemester, Jan Alexii i Jan Furste⁶, a plebanem w Chojnicach nie był najpewniej również w 1436 r. Henryk Warlang⁷.

Nieco wcześniej, na s. 21 Kubicki wspomniał też o testamentach biskupów warmińskich, jednak w przypisie 23 przywołał jedynie akt ostatniej woli Henryka Vogelsanga, podczas gdy znamy jeszcze choćby testamenty biskupów Franciszka Kuhschmalza i Mikołaja Tungena⁸. Na s. 22 w przypisie 25 wypisał z kolei testamenty kanoników warmińskich. Również ten wykaz można jednak poszerzyć np. o pominięte testamenty Arnolda Huxera⁹, Jana Rexa¹⁰, Fryderyka Salendorfa¹¹, Arnolda Klundera¹² czy też Arnolda Venradego¹³.

Pozostając przy pojawiających się na kartach książki członkach warmińskiej kapituły katedralnej należy sprostować kilka kolejnych informacji. Na s. 61 w przypisie 292 autor opierając się na opracowaniu autorstwa Teresy Borawskiej¹⁴ zanotował,

³ Por. *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. VI, wyd. K. Conrad, Marburg 1986, nr 393.

⁴ Por. *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (dalej: CDW), Bd. III, wyd. C.P. Woelky, Braunsberg–Leipzig 1874, nr 317. Zauważmy również, że autor w indeksie osób raz traktuje go w hasło „Bekeman Jan” ogólnie jako mieszkańca Braniewa (s. 294), a w hasło „Jan Bekeman” jako plebana w Braniewie (s. 298).

⁵ Por. *Księga czynszów fary chełmińskiej (1435–1496)*, wyd. Z. H. Nowak, J. Tandecki, Toruń 1994, nr 30.

⁶ Por. *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450)*, wyd. K. Ciesielska, Toruń 1973, nr 1302–1303, 1317, 2305.

⁷ Por. *Handfesten der Komturei Schlochau*, wyd. P. Panske, Danzig 1921, nr 176, s. 185–186 (zob. też uwagi wydawcy pod tym dokumentem). Kubicki odwołuje się w tym wypadku, do złej strony i numeru dokumentu z rzeczowego wydawnictwa źródłowego.

⁸ F. Hipler, *Das Testament des Bischofs Franziskus Kuhschmalz vom 4. November 1456*, „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” (dalej: PDE) 1877, 9, 11, s. 129–131; idem, *Das Testament des Bischofs Nikolaus von Tüngen vom 29. Januar 1489*, PDE 1877, 9, 10, s. 117–119.

⁹ Idem, *Domcustos Arnold Huxer und sein Testament vom 8. Januar 1445*, PDE 1891, 23, 11, s. 126–131.

¹⁰ Zob. Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Archiwum Kapituły (dalej: AK) I, T 15, fol. 55; zob. też odpis pod sygnaturą Archiwum Biskupie (dalej: AB), Eh 157.

¹¹ Zob. AAWO, Dokumenty Kapituły (dalej: Dok. Kap.) T 25; zob. też odpis pod sygnaturą AB, Eh 163.

¹² Zob. AAWO, AK I, T 9, fol. 170.

¹³ Zob. AAWO, AK I, T 18, k. 103r–v.

¹⁴ Por. T. Borawska, *Huxer Arnold*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 98.

że Arnold Huxer był kanonikiem warmińskim od 1396 roku¹⁵. Brakuje jednak na to potwierdzenia w źródłach. 1 i 2 czerwca 1396 r. duchowny rzeczywiście pojawił się w dokumentach papieskich, ale jedynie jako kleryk warmiński¹⁶. Jako kanonik, w świetle znanych obecnie dokumentów, z całą pewnością pojawił się natomiast 12 kwietnia 1406 roku¹⁷. Na tej samej stronie w przypisie 294 Kubicki błędnie zapisał, że August Tiergart był kanonikiem warmińskim do 1466 roku¹⁸. Ów duchowny żył z pewnością jeszcze w kwietniu 1464 roku, gdy otrzymał od króla Kazimierza Jagiellończyka pełnomocnictwo do prowadzenia rozmów pokojowych z Zakonem i latem tego roku, gdy uczestniczył w tych rozmowach w Toruniu jako kustosz warmiński i pleban gdański¹⁹. Zmarł jednak być może już w drugiej połowie tego roku, najdalej zaś przed kwietniem 1465 r., gdy jako kustosz warmiński został poświadczony już jego następca, Hermann von Birken²⁰. Informacje te dostępne były już w innych publikacjach, niewykorzystanych jednak przez autora omawianej książki²¹. Na tej samej stronie, w przypisie 299 Kubicki pisze również, że Arnold de Venrade był kanonikiem od 1438 roku²². W świetle znanych obecnie źródeł wiemy jednak, że kanonię warmińską miał objąć już przynajmniej rok wcześniej²³. Niestety bezkrytyczne oparcie się wyłącznie na opracowaniu Borawskiej spowodowało, że Kubicki i w tym przypadku popełnił błąd. Autor nie ma również racji pisząc w przypisie 48 na s. 227 i w przypisie 47 na s. 235, że Arnold Dattel był prepozytem warmińskim do 1459 r. W rzeczywistości z prepozytury zrezygnował na rzecz swojego krewniaka Arnolda Klundera przed 3 czerwca 1458 roku²⁴. W kilku miejscach aneksu źródłowego autor

¹⁵ Tę samą informację podaje poza tym na s. 227, przypis 51; s. 235, przypis 50 i na s. 237, przypis 1.

¹⁶ *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation* (dalej: RG), Bd. II, wyd. G. Tellenbach, Berlin 1933–1938, szp. 92.

¹⁷ CDW, Bd. III, nr 422.

¹⁸ Te same informacje pojawiają się jeszcze w omawianej książce na s. 227, przypis 50; s. 235, przypis 49; s. 240, przypis 3; s. 241, przypis 1 i na s. 243, przypis 4.

¹⁹ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem (dalej: GStA PK), XX. Hauptabteilung (dalej: XX. HA), Ordensbriefarchiv (dalej: OBA), nr 15884; *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, wyd. Max Toeppen, Bd. V, Leipzig 1886, s. 111, 115.

²⁰ Zob. AAWO, Dok. Kap., K1, nr 18, 21; zob. też *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands* (dalej: SRW), wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Bd. I, Braunsberg 1866, s. 97, przypis 97; por. A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, „Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands” 1866, 3, s. 534.

²¹ Por. R. Krajniak, *Starania duchownych o objęcie parafii pw. św. Jakuba w Olsztynie do 1466 r.*, „Nasza Przeszołość” 2015, 123, s. 99–108. Taki sam błąd popełniła ostatnio również A. Dobrosielska, zob. eadem, *Piętnastowieczny kopiariusz OF 80a z terenu państwa krzyżackiego*, „Zapiski Historyczne” (dalej: ZH) 2020, 85, 3, s. 111. Informacje te zostały sprostowane w artykule recenzyjnym, zob. R. Krajniak, *W sprawie kopiariusza OF 80a i jego edycji*, ZH 2022, 87, 1, s. 135. Zob. też najnowszy z poświęconych Tiergartowi biogramów z którym jednak Kubicki nie miał już możliwości się zapoznać, R. Krajniak, *Tiergart August (zm. 1464 lub 1465), kanonik i kustosz warmiński, pleban kościoła Najświętszej Marii Panny w Gdańsku*, *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 53/4, z. 219, Warszawa–Kraków 2021, s. 552–554.

²² Te same informacje pojawiają się jeszcze na s. 236, przypis 55; s. 237, przypis 3; s. 240, przypis 4; s. 241, przypis 2 i na s. 243, przypis 5.

²³ Zob. RG, Bd. V, wyd. H. Diener, B. Schwarz, Tübingen 2004, nr 4906; SRW, Bd. I, s. 273, przypis 224.

²⁴ Wówczas Arnold Klunder otrzymał prowizję na prepozyturę warmińską wakującą w związku z rezygnacją Ar-

powtórzył poza tym nieścisłe informacje na temat Peregryna Cegenberga²⁵. W świetle obecnie znanych źródeł nie możemy bowiem jednoznacznie stwierdzić, że był on kanonikiem warmińskim od 1420 r., gdyż wówczas otrzymał dopiero prowizję na kanonię. Jako członka kolegium widzimy go dowodnie natomiast od roku 1422²⁶. Brakuje chyba także pewności, a przede wszystkim jasno wskazanych zapisów źródłowych, by móc twierdzić, że Johann Kalle był kanonikiem warmińskim od 1416 r. (s. 238)²⁷. W aneksie źródłowym, w dokumencie datowanym na 28 lutego 1445 r. pojawia się natomiast kanonik warmiński Filip Lange (s. 238). Kubicki słusznie zauważa, powołując się na opracowanie Borawskiej, że w literaturze jako członek warmińskiej kapituły katedralnej był notowany dopiero od 1449 roku²⁸. Dodajmy jednak, że wspomniany dokument z 28 lutego 1445 r. najpewniej też nie jest pierwszym znany w którym Lange pojawia się z kanonią fromborską, gdyż członkiem kapituły był zdaje się już 8 stycznia 1445 r., gdy w testamencie kustosa warmińskiego Arnolda Huxera został poświęcony wśród innych obdarowanych członków kapituły, choć co należy niewątpliwie zaznaczyć, nie został wówczas jeszcze nazwany wprost kanonikiem²⁹. Kanonię warmińską w trakcie swojej kariery kościelnej osiągnął także Stefan z Nidzicy. Duchowny pojawia się na s. 245 w aneksie źródłowym i jest przez autora poprawnie zapisany jako notariusz publiczny. Kubicki nie zauważa jednak, że Stefan, który uwieńczył swoją długoletnią karierę objęciem biskupstwa chełmińskiego, był już wielokrotnie zauważany w literaturze³⁰, także tej, której znajomość autor deklaruje w załączonej do książki bibliografii³¹.

Zdarza się, że autor nie zawsze konsekwentnie, a niekiedy też niezgodnie z wymową źródeł, określa pojawiające się w książce osoby. Wymieniając np. na s. 61 egzekutorów testamentu Urszuli Emyke, mało precyzyjnie nazywa Jana Witenburga

nolda Dattelna, zob. RG, Bd. VII, wyd. E. Pitz, Tübingen 1989, nr 167. O dobrowolnej rezygnacji Dattelna na rzecz swojego krewniaka czytamy również w przechowywanej w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, kopii prowizji na prepozyturę warmińską wystawionej przez papieża Kaliksta dla Klundera, zob. AAWO, Dok. Kap. C 81. Informację o rezygnacji Dattelna z prepozytury w 1458 r. podała także cytowana przez autora T. Borawska, zob. eadem, *Dattelna Arnold*, w: *Słownik biograficzny kapituły...*, s. 40.

²⁵ Zob. s. 227, przypis 49; s. 235, przypis 48; s. 237; przypis 2 i s. 239, przypis 2.

²⁶ Taką informację podaje zresztą cytowana przez autora T. Borawska, zob. eadem, *Cegenberg Peregryn*, w: *Słownik biograficzny kapituły...*, s. 32–33.

²⁷ Na ten temat zob. R. Krajniak, *Vom Versuch, Johann Kalle, den Pfarrer der Bartholomäuspfarrkirche in der Jungstadt Danzig, mit dem ermländischen Domherrn Johann Kalle gleichzusetzen. Und einige andere Randbemerkungen zum neuesten Buch von Piotr Samól*, „Biuletyn Polskiej Misji Historycznej” 2020 15, s. 282. Z tej pozycji autor jednak nie miał sposobności skorzystać składając swoją książkę do druku. Przy okazji warto dodać, że z zapisu na s. 284 przywoływanego artykułu błędnie wynika, jakoby dokument z 28 II 1445 r. miał odnosić się do testamentu Huxera, a nie Urszuli Emyke.

²⁸ Por. T. Borawska, *Lange Filip*, w: *Słownik biograficzny kapituły...*, s. 142–143.

²⁹ F. Hippler, *Domcustos Arnold Huxer und sein Testament...*, s. 129.

³⁰ Z nowszych biografów mu poświęconych zob. m.in. A. Radziński, *Stefan z Nidzicy (von Neidenburg) (zm. 1495), biskup chełmiński*, PSB, t. 43, Kraków 2004–2005, s. 171–172; M. Józefczyk, *Elbląskie duchowieństwo katolickie na tle dziejów miasta 1246–1945*, Elbląg 2005, s. 63–72; H.-J. Karp, *Neidenburg Stephan von*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448–1648. Ein biographisches Lexikon*, red. E. Gatz, Berlin 1996, s. 498–499.

³¹ Zob. np. T. Borawska, *Stefan z Nidzicy*, w: *Słownik biograficzny kapituły...*, s. 232–233.

księdzem z Fromborka. Trzymając się zapisu w źródle należy o nim bowiem pisać jako o wikariuszu przy katedrze warmińskiej, którym faktycznie wówczas był. Ten sam duchowny w aneksie źródłowym na s. 227, w przypisie 46 i na s. 235, również w przypisie 46 został przez Kubickiego nazwany wikariuszem we Fromborku. Również to określenie nie wydaje się do końca szczęśliwe, gdyż może np. sugerować, że chodzi o wikariusza w miejscowym kościele parafialnym. Z poprawnym i jednoznacznym określeniem wikariuszy katedralnych autor miał zresztą więcej problemów. Otóż takich właśnie wikariuszy występujących w roli świadków testamentu Urszuli Emyke określa niezbyt poprawnym mianem wikariuszy w diecezji warmińskiej (s. 228, przypisy 52–54). Kolejnym przykładem nieco zbyt swobodnego dobierania określeń dla wikariuszy katedralnych jest opis Nicclusa Predigera i Olffyra von Malden, którzy na s. 62 nazwani zostali wikariuszami kościoła we Fromborku, natomiast na s. 240, w przypisach 11 i 12 oraz s. 242, w przypisach 7 i 8 wikariuszami kapituły we Fromborku. Również pojawiający się na s. 226, w edycji testamentu Urszuli Emyke Werner Mederich nie został poprawnie zapisany w przypisie 43. Mimo że w źródle występuje jako wikariusz katedralny (wikariusz wieczysty), autor nazywa go zupełnie nieczytelnie „kapłanem w kościele”. Taki sam zapis przenosi zresztą na s. 235 do przypisu 43, gdzie Werner ponownie pojawia się w edycji uzupełnionego i odnowionego testamentu Urszuli z 1443 r. Dodatkowo w indeksie osób na s. 303 autor określa go jeszcze ogólniej jedynie jako księdza. W przypadku Wenera Medericha Kubicki pomija także opracowania, w których możemy odnaleźć jego życiorysy. Nie zna bowiem najnowszego z poświęconych mu biogramów³², a także nie przywołuje życiorysów duchownego zamieszczonych w starszych opracowaniach, które wykorzystał podczas pisania innych fragmentów swojej pracy³³.

Podobnie rzecz się ma z poprawnym nazywaniem osób pełniących funkcję notariusza publicznego. Na s. 61, a także na kilku innych stronach w aneksie źródłowym³⁴, Wawrzyniec Cuprifabri z Brzegu raczej bez żadnych podstaw nazwany został notariuszem biskupów warmińskich, którym miał być, jak pisze autor, co najmniej od 1426 r. W trakcie swoich badań nad personelem kancelaryjnym ordynariuszy warmińskich nigdzie nie spotkałem się z określeniem go jako notariusza biskupiego, był natomiast notariuszem publicznym, spisującym zresztą w 1440 r. testament Urszuli Emyke. Pozostawał jednak bardziej na usługach kapituły niż biskupa, co

³² Zob. R. Krajniak, *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń 2013, s. 235–239.

³³ Biogramy Medericha znaleźć możemy bowiem zarówno w *Słowniku biograficznym kapituły warmińskiej*, zob. – T. Borawska, *Medderich Werner*, w: *Słownik biograficzny kapituły...*, s. 165–166, jak również w książce Mieczysława Józefczyka pt. *Średniowiecze Elbląga. Z problematyki społeczno-religijnej*, Elbląg 1996, s. 188–190. Dodajmy jeszcze, że Józefczyk biogram Wenera opublikował także w książce pt. *Elbląskie duchowieństwo...*, s. 72–75.

³⁴ Zob. s. 227, przypis 45; s. 228, przypis 57 i s. 235, przypis 45.

zdaje się potwierdzać szereg innych źródeł³⁵. Niemal identycznie wygląda sytuacja z Andrzejem Samelandtem z Pieniężna. Ów notariusz publiczny został niepoprawnie nazwany na s. 237 i 239 notariuszem biskupów warmińskich, a w indeksie osób na s. 294 jeszcze mniej precyzyjnie jako notariusz warmiński. W rzeczywistości rzeczony notariusz publiczny nie był notariuszem biskupim, a z jego usług *de facto* korzystali głównie kanonicy warmińscy, na co również znajdujemy szereg dowodów w rękopiśmiennym materiale źródłowym³⁶.

Pozostając jeszcze przy tego rodzaju mankamentach dostrzeżonych w ksiąźce, zauważmy, że występujący w treści odnowionego i uzupełnionego testamentu Urszuli Emyke z 1443 r. duchowni, Zachariasz i Urban, według zapisu w źródle wikariusze przy kościołach parafialnych w Reszlu i Ornece, w przypisach rzeczowych do edycji testamentu zostali zapisani jedynie jako tamtejsi kapłani (s. 233, przypisy 21 i 29). Równie nieprecyzyjnie, jako księży z tych miast zanotowani zostali z kolei w indeksie osób (s. 303–304). Poprawnie natomiast, tak jak wynika to z tekstu źródła, zapisano w przypisie 30 na s. 234, że wikariuszem w Ornece był Jan Berisch. W indeksie osób określony został jednak jako ksiądz w Ornece (s. 298). Konsekwencja i jednoznaczny zapis również w tych przypadkach byłby niewątpliwie wskazany.

Osobno chciałbym także zauważyć, że w dokumencie na s. 248 niezbyt jasno przedstawia się próba identyfikacji Gregora Meteloffa, który pojawia się tam wraz z innymi mieszczanami elbląskimi. Kubicki uważa go w tym miejscu za bliżej nieznanego krewnego księdza Jana Meteloffa, jednak w indeksie osób (s. 297), łączy go ze znanym z testamentów Urszuli Emyke z lat 1440–1443 prezbiterem noszącym to samo imię i nazwisko.

W recenzowanej monografii stosunkowo dużo miejsca poświęcono sprawie testamentu Urszuli Emyke i realizacji zawartych tam postanowień. To oczywiście nie dziwi, zważywszy na pokaźną dokumentację dotyczącą tego zagadnienia. Dokumentację, którą możemy zresztą w pewnym zakresie poszerzyć. Na wspomniany temat rzucają bowiem nieco nowego światła także:

- list kapituły warmińskiej z 14 stycznia 1446 r., w którym poruszona została sprawa zapisów testamentowych dotyczących Mikołaja Schonensee³⁷,
- wystawiony we Fromborku i ponownie dotyczący testamentu Urszuli instrument notarialny datowany na 23 marca 1448 roku³⁸,
- list wielkiego mistrza zakonu niemieckiego do kapituły warmińskiej z 1 października 1448 r. dotyczący wsi Podlechy³⁹,

³⁵ Zob. m.in. AAWO, AB, Eh 102, 110; Dok. Kap. F 17/3–4; Dok. Kap. H 1/2, H 1/4, H 1/5, H 1/6, H 1/9, H. 1/11, H 1/14; Dok. Kap. V 26; Dok. Kap. Z 3, nr 6; Dok. Kap. Z 5, nr 3.

³⁶ Zob. np. AAWO, AB, Eh 97, 163; AK I, T 7; Dok. Kap. D 9; Dok. Kap. H 1/12, H 1/13, H 1/16; Dok. Kap. L 83a; Dok. Kap. T 25; Dok. Kap. Z 2, nr 3; Dokumenty Archiwum Kolegiaty Dobromiejskiej R 13.

³⁷ Odpisy tego listu znajdują się w zasobie AAWO, sygn. AB, Eh 75, 138.

³⁸ Zob. AAWO, AB, Eh 164.

³⁹ Zob. AAWO, AB, Eh 170.

- zbiór głównie XV-wiecznych dokumentów z zasobu Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie poświęconych miejscowości Podlechy, zarówno tych znanych autorowi skądinąd jak i tych zupełnie nie sygnalizowanych w pracy, a odnoszących się do zapisów testamentowych Urszuli Emyke⁴⁰,
- listy Szymona Holstena, jednego ze spadkobierców wspomnianej mieszczańskiej elbląskiej, które słał on do Augusta Tiergarta⁴¹.

Drobnego uzupełnienia wymagają także informacje podawane przez Kubickiego w aneksie źródłowym. Po pierwsze należy podkreślić fakt zachowania nieznanego autorowi odpisów drugiego testamentu Urszuli Emyke. Poza tym z zasobu archiwum gdańskiego, o którym autor informuje na s. 230, znamy jeszcze odpisy przechowywane w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie⁴². Dokładnie tak samo wygląda sprawa z dokumentem z 28 lutego 1445 r. opublikowanym przez Kubickiego na s. 237–239. Poza wskazanym przez autora odpisem z archiwum gdańskiego, znamy też odpisy ze wspomnianego archiwum z Olsztyna⁴³. Z olsztyńskiego archiwum pochodzi także, kolejny nieodnotowany przez autora odpis publikowanego na s. 243–245 dokumentu z 30 kwietnia 1449 roku⁴⁴. Dzięki materiałowi dostępnemu w tym archiwum znamy też treść dokumentu wielkiego mistrza z 4 maja 1448 roku⁴⁵, który Kubicki wydał na podstawie kopii z zasobu berlińskiego Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (s. 241–243). W Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie znajdujemy poza tym krótki odpis z testamentu Hansa Bruckmanna z 5 listopada 1481 roku⁴⁶. Informacja ta mogłaby znaleźć się w aneksie 1 na s. 173, nr 87 i uzupełnić zebrane tam dane na temat tego aktu.

Na koniec wypada przyjrzeć się jeszcze indeksowi osób. Zgodnie z objaśnieniem do niego, „dla panujących, papieży, dostojników kościelnych, księży, zakonników i rycerzy hasłem jest imię...”. Nie zawsze jednak autor jest w tym zakresie konsekwentny, gdyż np. dla kanonika warmińskiego Peregryna Cegenberga hasłem na s. 295 jest nazwisko. Dodajmy jednak, że duchowny ten jest odnotowany też drugi raz, tym razem na s. 301 z imieniem jako hasłem. Podobny błąd dotyczy też innych członków warmińskiej kapituły katedralnej, Augusta Tiergarta i Arnolda de Venrade, którzy również pojawiają się w indeksie dwukrotnie (s. 294, 303). Poza tym w indeksie nie znajdziemy niestety wielu spośród wymienionych w aneksie drugim egzekutorów i świadków testamentów. Brakuje też informacji, że na s. 242 występuje Olfir von Malden, a na s. 246 wielki mistrz zakonu Ludwik von Erlichshausen. Dodatkowo

⁴⁰ Dokumenty te zebrane są pod sygn. AAWO, Dok. Kap. P 43.

⁴¹ Zob. AAWO, AB, Eh 195/1–3; por. też listy Szymona znajdujące się pod sygn. Dok. Kap. P 43.

⁴² Zob. AAWO, AB, Eh 121; Dok. Kap. V 17a.

⁴³ Zob. AAWO, AB, Eh 133; zob. też Dok. Kap. V 17a.

⁴⁴ Zob. AAWO, AB, Eh 182/1; zob. też *ibid.* Dok. Kap. P 43.

⁴⁵ Por. AAWO, Dok. Kap. P 43.

⁴⁶ Zob. AAWO, AB, Eg 59.

Wawrzyniec Cuprifabri z Brzegu pojawił się także w treści odnowionego testamentu Urszuli Emyke z 1443 roku jako wikariusz katedralny (s. 235), czego Kubicki zdaje się nie zauważyć i czego nie odnotował w indeksie osób (tam odsyła jedynie do s. 228).

Ze spraw drobniejszych wskaźmy jeszcze błąd, który popełnia autor na s. 62, w przypisie 306 i na s. 238, w przypisie 11, gdzie niesłusznie przypisuje Marianowi Borzyszkowskiemu autorstwo informacji o dziekanie dobromiejskim Mikołaju Mossetenie ze *Słownika biograficznego kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście*. Faktycznie informacja ta jest autorstwa Anneliese Birch-Hirschfeld Triller⁴⁷. W tym miejscu odnotujmy jeszcze błędny zapis bibliograficzny na s. 281, w spisie wykorzystanych opracowań, gdzie Borzyszkowski widnieje jako jedyny autor części pracy poświęconej kanonikom dobromiejskim, podczas, gdy był jej współautorem, obok wspomnianej niemieckiej badaczki. Niewielki błąd wkradł się poza tym do tabeli na s. 183, gdzie jako datę spisania testamentu Mertena Hofemana podano 31 czerwca, zamiast 31 maja 1484 r. Do kategorii drobnych błędów dodajmy jeszcze, że na s. 274 wymienione w spisie ilustracje nr 9–24 nie znajdują się w książce na stronach od 267 do 274, lecz na s. 261–268, a skrót KHKM to skrót „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”, a nie „Kwartalnika Historii i Kultury Materialnej” (s. 277).

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie

- Archiwum Biskupie, Eg 59; Eh 75, 97, 102, 110, 121, 133, 138, 157, 163–164, 170, 182/1, 195/1–3.
 - Archiwum Kapituły, I, T 7; T 9; T 15; T 18.
 - Dokumenty Kapituły, C 81; D 9; F 17/3–4; H 1/2, H 1/4–6, H 1/9, H 1/11–14; H 1/16; K1, nr 18, 21; L 83a; P 43; T 25; V 17a; V 26; Z 2, nr 3; Z 3, nr 6; Z 5, nr 3.
 - Dokumenty Archiwum Kolegiaty Dobromiejskiej, R 13.
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv, nr 15884;

Źródła drukowane

- Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, wyd. Max Toeppen, Bd. V, Leipzig 1886.
- Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. III, wyd. C.P. Woelky, Braunsberg–Leipzig 1874.
- Handfesten der Komturei Schlochau*, wyd. P. Panske, Danzig 1921.
- Hipler Franz, *Das Testament des Bischofs Franziskus Kuhschmalz vom 4. November 1456*, Pastoralblatt für die Diözese Ermland 9, 1877, 11.
- *Das Testament des Bischofs Nikolaus von Tüngen vom 29. Januar 1489*, Pastoralblatt für die Diözese Ermland 9, 1877, 10.
 - *Domcustos Arnold Huxer und sein Testament vom 8. Januar 1445*, Pastoralblatt für die Diözese Ermland 23, 1891, 11.
- Księga czynszów fary chełmińskiej (1435–1496)*, wyd. Z.H. Nowak, J. Tandecki, Toruń 1994.
- Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450)*, wyd. K. Ciesielska, Toruń 1973.

⁴⁷ Zob. A. Birch-Hirschfeld Triller, M. Borzyszkowski, *Kanonicy dobromiejscy do 1520 r. i 1772–1811*, w: *Słownik biograficzny kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999, s. 24 i s. 9 gdzie w przypisie z gwiazdką wyjaśniono, które biogramy są czyjego autorstwa.

- Preussisches Urkundenbuch*, Bd. VI, wyd. K. Conrad, Marburg 1986.
- Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. II, wyd. G. Tellenbach, Berlin 1933–38; Bd. V, wyd. H. Diener und. B. Schwarz, Tübingen 2004; Bd. VII, wyd. E. Pitz, Tübingen 1989.
- Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*, wyd. C.P. Woelky, J. M. Saage, Bd. I, Braunsberg 1866.

Opracowania

- Birch-Hirschfeld Triller Anneliese, Borzyszkowski Marian, *Kanonicy dobromiejscy do 1520 r. i 1772–1811*, w: *Słownik biograficzny kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- Borawska Teresa, *Cegenberg Peregryn*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
- Datteln Arnold, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
 - Huxer Arnold, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
 - Lange Filip, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
 - Medderich Werner, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
 - Stefan z Nidzicy, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
- Dobrosielska Alicja, *Piętnastowieczny kopiariusz OF 80a z terenu państwa krzyżackiego*, „Zapiski Historyczne” 2020, 85.
- Eichhorn Anton, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, „Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands” 1866, 3.
- Józefczyk Mieczysław, *Elbląskie duchowieństwo katolickie na tle dziejów miasta 1246–1945*, Elbląg 2005.
- *Sredniowiecze Elbląga. Z problematyki społeczno-religijnej*, Elbląg 1996.
- Karp Hans-Jürgen, Neidenburg Stephan von, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448–1648. Ein biographisches Lexikon*, red. E. Gatz, Berlin 1996.
- Krajniak Radosław, *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń 2013.
- *Starania duchownych o objęcie parafii pw. św. Jakuba w Olsztynie do 1466 r.*, „Nasza Przeszłość” 2015, 123.
 - *Tiergart August (zm. 1464 lub 1465), kanonik i kustosz warmiński, pleban kościoła Najświętszej Marii Panny w Gdańsku*, *Polski słownik biograficzny*, t. 53/4, z. 219, Warszawa–Kraków 2021.
 - *W sprawie kopiariusza OF 80a i jego edycji*, „Zapiski Historyczne” 2022, 87, 1.
 - *Vom Versuch, Johann Kalo, den Pfarrer der Bartholomäuspfarrkirche in der Jungstadt Danzig, mit dem ermländischen Domherrn Johann Kalle gleichzusetzen. Und einige andere Randbemerkungen zum neuesten Buch von Piotr Samól*, „Biuletyn Polskiej Misji Historycznej” 2020, 15.
- Kubicki Rafał, *Dokumenty ostatniej woli burmistrzów Starego Miasta Elbląga Piotra Storma (1450 r.) i Wawrzyńca Pilgeryma (1461 r.)*, „Rocznik Elbląski” 2020, 30.
- *Dominikanie w Elblągu – materialne podstawy egzystencji konwentu i jego związku z miastem*, „Rocznik Elbląski” 2004, 19.
 - *Franciszkanie w Gdańsku w XV–XVI wieku*, Gdańsk 2022.
 - *Last wills of townspeople in late-medieval Elbląg as compared to other Baltic towns (Gdańsk, Lübeck, Stralsund and Tallinn)*, „Quaestiones Medii Aevi Novae” 2020, 25.
 - *The late medieval wills of Gdańsk's and Elbląg's ruling elites*, „Progress” 2020, 8.
 - *Prussia monastica. Studia z dziejów zakonów w Prusach Krzyżackich, Królewskich i Zachodnich (od XIII do połowy XIX w.)*, Gdańsk 2021.
 - *Testament na prawie lubeckim – praktyka na przykładzie Elbląga w XV–początku XVI w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, 68, 2.
 - *Testamenty elbląskie z XIV – początków XVI w. – charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym*, „Rocznik Elbląski” 2006, 20.
 - *Zakony mendykankie w Prusach Krzyżackich i Królewskich od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2018.
- Radziwiński Andrzej, *Stefan z Nidzicy (von Neidenburg) (zm. 1495), biskup chełmiński*, *Polski słownik biograficzny*, t. 43, Kraków 2004–2005.